

2010. május – Pünkösdi hava

Forgatókönyv. Összeállította: Both Zsuzsa és Szabó Kinga

I. ISMERKEDEÉS – NÉPI JÁTÉK

*Most viszik, most viszik Danikáné lányát
Bíborba', bársonyba', gyöngyös koszorúba'
Nem adom a lányomat aranyhintó nélkül
Abban pedig hat ló legyen, mind a hatnak arany farka legyen.*

- Kakas-bakas, jó napot!
- Réce-ruca fogadja!
- Mit kerülöd, mit fordulod az én házam tájékát?
- Azt kerülöm, azt fordulom a kend háza tájékát, el szeretném venni legszebb lányát...
- Lipitem-lapátom, eredj édes lányom!

Körbeállva összefogódnak, egy játékos a körön kívül, egy belül áll, utóbbi Danikáné. A körben állók énekelnek, a kívül levő a kör körül az ének végeztéig körbejár. Akikhez ekkor ér, az a két játékos kaput tart, amelyen keresztül a kérő kikér egy játékost Danikánétól. Lány fiút, fiú lányt választ, azt kiveszi a körből s együtt kerülgetik a kört. Mindig az utolsó választ, amíg elfogynak.

II. KOSZORÚFONÁS A HOZOTT VIRÁGOKBÓL

III. JELES NAPOK, SZOKÁSOK

Május 1.

A magyar nyelvterület nagy részén május 1-re virradó éjszaka állították, illetve állítják a májusfát. Ezeket a fákat sokfelé pünkösdkor bontják le. A májusfa, a zöld ág a természet megújulásának a szimbóluma, és legtöbb esetben az udvarlási szándék bizonyítéka, szerelmi ajándék is.

A magyar nyelvterületen a májusfa-állításnak két jellegzetes formája ismert: az egyik a lányos házakhoz vitt májusfa, a másik a középületek, kocsmák előtt felállított májusfa.

A májusfák beszerzése mindkét esetben a mindenkori legények, legénybandák feladata. A májusfának alapvetően két változata van: kivágott, sudár, esetenként kérgétől megtisztított fa, melynek csak a tetején hagyták meg a lombját, vagy virágzó, zöldellő gallyak, ágak. Erdélyben inkább zöld ágak használata jellemző.

A lányok számára állított májusfát többnyire titokban szereztek be és állították fel.

Májfahordó ének:

*Hallottátok-e már hírét, / Szabó Jóska legénységét,
Fűrészszel vágja ja májfat, / Hogy ne hallja kopogását.
Felveti a jobb vállára, / Viszi Julcsa udvarába.
Kelj fel Julcsa, itt a májfa. / Jóéccakát, vigyázz rája!
Felkel Julcsa az ágyából, / Kendőt keres a lábából.
Itt van, anyám, kösse rája, / Száz forint ennek az ára.*

A legények vetélkedtek, hogy ki tud szebb májusfát díszíteni. Ha két legény is udvarolt a lánynak, őrizni kellett a fát, hogy a másik el ne lopja.

Kalotaszeg falvaiban szokás volt a *zöldellés* vagy *zöldágazás*, május elsejére virradó éjszaka. A zöld ágat minden díszítés nélkül a lányok kapujára vagy kerítésére tűzték. Általában mindenki

kapott, s nagy szégyen volt, ha valaki kimaradt. Haragból, bosszúból tövisbokrot tettek a kapura. Minden lánynak vittek, előfordult, hogy még a pólyásoknak is raktak egy-két ágat. Szamba lehetett venni, hány lány volt a faluban a legkisebektől az eladókig.

Sok helyen zeneszóval, tánccal döntötték ki a májusfát a lányos háznál, rendszerint pünkösdkor.

A májusfa másik típusa a közösségi májfa, melyet középületek, kocsmák elé állítanak. A májusfára színes papírt és selyemszalagokat kötöztek. Került rá ital és édesség.

A közös májusfák kidöntése járt együtt általában nagyobb ünnepélyességgel, táncmulatsággal. A májusfa ledöntésének szertartásos mozzanata volt a fa körültáncolása, a májusfára mászás. Különösen nehéz volt a lehúzott kérgű, magas fát megmászni. Azé lett a tetejére erősített ital, akinek ez sikerült.

Május elsejéhez fűződő *időjárásjósló* hiedelem: e nap időjárása mutatja, milyen lesz a jövő tél.

Május 12., 13., 14.: Pongrác, Szervác, Bonifác (fagyosszentek)

A szentek legendája és az időjárással kapcsolatos megfigyelés között nincsen összefüggés, a néphagyomány azonban teremtett. Volt, ahol úgy tartották:

Pongrác kánikulában subában megfagyott, Szervác a Tisza közepén víz nélkül megfulladt, Bonifácot pedig agyoncsipkedték a szunyogok – ezért haragusznak ránk emberekre, és évről-évre visszajönnek, hogy bosszantsanak bennünket.

Ismert fagyosszentek-napi rigmus:

Szervác, Pongrác, Bonifác / megharagszik, fagyot ráz.

Helyenként úgy tartották, ha fagyosszentekkor nagy a hideg, akkor rossz termés várható, de ha nincs felhő, akkor sok bor lesz. Erről regula szól:

*Sok bort hoz a három ác,
Szervác, Pongrác, Bonifác,
Ha felhőt egyiken se látsz!*

Volt, ahol ezt mondták:

*Szervác, Pongrác, Bonifác, mind a fagyosszentök,
Hogy a szőlő e ne fagyjon füstöljenek kendtök!*

A földművelő munkában a fagyosszenteket többnyire megvárták, és csak utána ültették az uborkát, babot, paradicsomot.

Május 25.: Orbán napja

Orbánt a néphagyomány a fagyosszentek közé sorolja. Az Orbán-napi hideg a szőlőnek árt a leginkább, ezért sokfelé szobrot emeltek számára a szőlőben, és Orbán-napon körmenetben keresték fel. A szőlőtermelő falvak a szőlőhegy védelmét és a bő termés biztosítását várták tőle. Ha neve napján szép idő járja, a további jó időért könyörgő körmenetek, szőlőjárások résztvevői hálásak, kegyesek a szenttel, szobrát felvirágozzák, borral öntözik, kelyhébe friss cseresznyét raknak; de ha nem, kövel dobálják, leköpdösik, megpálcázzák, csupasz feneküket kínálják feléje.

Pünkösöd

A pünkösöd a kereszténység harmadik legfontosabb ünnepe, mellyel a Szentlélek eljövetelét ünnepeljük. Beteljesítése, megerősítése a feltámadásnak, az Atyához való fölemeltetésnek, és főleg Jézus maradandó jelenlétének. Pünkösöd neve a görög *pentekosztész* ("ötvenedik") szóból származik, ugyanis ez az ünnep a húsvétot követő ötvenedik napon kezdődik. Pünkösöd a húsvét függvényében mozgó ünnep, május 10-e és június 13-a között.

Jellegzetes pünkösdi szokások: pünkösdi királyválasztás, pünkösdi királynéjárás, pünkösdi zöldágazás, hesspávázás, májusfa állítás, valamint pünkösdi multságok, táncok, játékok.

Pünkösdi király

A közmondás is ismert: *rövid, mint a pünkösdi királyság*. A többnyire lóversennyel vagy más ügyességi próbával választott pünkösdi király hatalma egy napig, egyes helyeken egy évig tartott. *Egy évig azután őt nevezik pünkösdi királynak. Nem kell pedig hinni, hogy ez csak valami üres cím. Járnak emellé hatalmas kiváltságok. A pünkösdi király egy évig minden lakodalomba, ünnepélyre, mulatságra hivatalos, minden kocsmában ingyen rovása van, amit elfogyaszt, fizeti a község, lovát, marháját tartoznak a társai őrizni, s ha netán valami apró vétséget követne el, azért testi büntetéssel nem illetik. Ilyen nagy úr a pünkösdi király egy álló évig.*

Lóverseny

Gyiki, gyiki, gya

A játék menete: a gyermekek egymás háta mögé sorba állnak, elöl a vezér, ők a lovak. Velük szembe, ketten fognak egy kötelet kb. lábszár magasságig kifeszítve, ők a híd. Elkezdődik a párbeszéd a híd és a lovak között:

Lovak: *Gyiki, gyiki, gya!*

Híd: *Erzsébetnek hídja.*

Lovak: *Átal megyünk rajta!*

Híd: *Vámot veszünk rajta!*

Lovak, csak a vezér: *Nem bánom én, akár nyerek, akár vesztek, Ezt a néhány szilaj csikót átvezetem rajta!*

A híd szereplői határozzák meg, hogy hogyan kell átugrani a kötelet: hogy ne érjen senki hozzá... egy lábon...stb. Akinek nem sikerül betartani, az kiesik a játékból, mehet hídtartó pillérnek. A kötél magasságát is lehet változtatni.

Sok helyen a pünkösdi volt a legényavatás ideje, ami néhol veréssel is járt.

Helyenként a huszárezredekben a katonák is választottak királyt maguk közül (májuskirály).

Hesspávázás

A sóvidéken a mai napig élő hagyomány.

*Hess páva, hess páva, / Királyné pávája,
Ha én páva volnék, / Jó reggel felkelnék.*

*Folyóvízre mennék, / Folyóvizet innék,
Szárnyam csattogatnám, / Szép tollam hullatnám.*

*Szép leány fölszedné, / Bokrétába kötné,
Az ő kedvésének / Kalapjába tenné.*

*A pünkösdi rózsza / Kihajlott az útra
Gyere be viola, / Szakassz egyet róla.*

*Én már szakasztottam / El is hervasztottam
De még szakasztanék / Ha jóra találnék.*

A hesspávázók énekének hallatára kinyílnak az ablakok és a kiskapuk. A felnőttek magukhoz intik a királyt és átadják adományait, melyet a végén elosztanak. A király és a királyné rendszerint nagyobb arányban részesülnek az adományból, mint a közrendbéli ludak.

Közösen megköszönik:

Köszönöm hálásan, hogy így ellátanak, / Üres marékkal el nem bocsátanak.

Párosító funkciója is volt, melyre bizonyosság a hesspávázás után gyakorolt házasságjósó játék a *fazakazás*.

Evés-ivás, királyi lakoma

Pávás-pulykás játék

Két sorban, egymással szemben állnak a játékosok. Egyik sorban a pávák, másikban a pulykák. Zeneszóra a pulykák előremennek a pávák soráig és mutatóujjukkal "csípkedik", döfködik a pávákat, akik két tenyerüket összetéve, azt nyitogatva-csukogatva védekeznek. Amint a zene megáll, a pávák megfoghatják a pulykákat, így azok az addigi ellenség csapatába kerülnek. Az elosztás váltakozik: a következő menetben a pulykák lesznek a pávák és fordítva.

Hatan vannak a mi ludaink

Hatan vannak a mi ludaink.

Három szürke, három fekete.

Gúnár, gúnár, libagúnár, gúnár az eleje,

Akinek nincs párja, válasszon magának.

Egymás kezét páronként fogva, nagy körben, énekszóra mennek körbe a ludak. Az ének végén mindenki párt kell cseréljen, általában a hozzá legközelebb állóval. Az egyedül, pár nélkül állóra ujjal lehet mutogatni, miközben azt kiáltják egyszerre, hogy: *Te vagy a gúnár!*

Zöld ág, zöldághordás, májfa

Pünkösdkor különféle magyarázatokkal a házakra, kerítésekre, istállókra *zöld ágot* tűznek. Általában a gonosz, rossz szellemek elhárításával magyarazzák vagy egyszerűen az ünnep jelképezésével, néhol pedig a lányos ház jeleként értelmezik. A *zöldághordás* pünkösdhöz kötődött egyes falvakban.

Énekelve mentek ki a közeli erdőre, ahol gallyakat törtek, visszajövet a falu utcáin eldobálták. A lányok összefogódzva vonultak végig, két lány kaput tartó keze alatt:

Bújj, bújj zöld ág, zöld levelecske,

Nyitva van az aranykapu, csak bújjatok rajta.

Nyisd ki rózsám kapudat, kapudat,

Hadd kerüljem váradat, váradat,

Szita, szita péntek, Szerelem csütörtök, Dob szerda.

Helyenként mulatságot rendeztek, úgy vélték, a bőséges evés-ivás a természetet is bőségre készíti.

Táncmulatságok

A magyar nyelvterületen mindenütt kedvelték a pünkösdi bálakat. Kalotaszegen például nem ismerték a pünkösdi királyválasztás, pünkösdi királynéjárás szokását. A fiatalságnak mégis jeles ünnepe volt, mert háromnapos táncot rendeztek ilyenkor.

Párválasztó, udvarló szokások

Udvarlással, párválasztással kapcsolatos szokások is kapcsolódnak pünkösdhöz. Például: míg a fehérvasárnaphoz kapcsolódó mátkálás, komálás az egyenműek barátságkötését szolgálta, addig a pünkösdi *mátkatálküldés* a párválasztásban játszott fontos szerepet, a legény küldött a lánynak mátkatálat. Ha tetszett a lánynak a legény, akkor hasonlóval viszonzta, a küldöncöt pedig megjutalmazták.

Pünkösdi hiedelmek

Pünkösddel kapcsolatos időjárás- és termésjóslásra is van példa. Gyimes-völgyben úgy tartották, ha ilyenkor esik, akkor jó termés várható.

Mint minden nagy ünnepen, ilyenkor is tiltották az állatok befogását és a kenyérsütést is.

Pünkösdi rózsát szoktak a mosdóvízbe szórni, hogy egészségesek legyenek.

A múlt században ezen a napon még általános volt hajnalban vagy pünkösdi szombatján este a Tiszában való fürdés, hogy elkerülje a fürdőzőt minden betegség. A lányok is megfürödtek ilyenkor a Tiszában. Se menet, se jövet, se fürdés közben egy szót sem szóltak, abban a tudatban, hogy így nem fog rajtuk semmiféle rontás, igézés. Fürdés után pedig a füzek lombjai alatt fészülködtek meg.

Csíksomlyói búcsú

A kegyhely eredete belevész a korai középkor történetébe. IV. Jenő pápa 1444-ben teljes búcsút engedélyezett mindazoknak, akik a ferences atyák csíksomlyói Mária templomának építkezésében segítettek. Tehát maga az ősi Mária-tisztelet és a hatalmas méretű kegyszobor még régebbi időből való. A *Napba öltözött asszony* a világon a legnagyobb méretű, egy darabból készült Mária-szobor.

A hitújítás korában János Zsigmond, erdélyi fejedelem, haddal akarta a szentiszta katolikus Csík, Gyergyó és Kászon népét az unitárius vallás felvételére kényszeríteni. Csík, Gyergyó és Kászon népe, István gyergyóalfalvi plébános vezetésével fegyvert fogott hitének védelmére. A gyülekező Csíksomlyón volt, pünkösdi szombatján. Isten kegyelmébe ajánlották magukat és Szűz Mária segítségéért esedeztek, majd elindultak a Hargitára, szembeszállni a hitújítók hadával. Ezalatt az idők, az asszonyok és a gyermekek Somlyón maradtak és győzelemért imádkoztak. A csata diadallal végződött. A győztesek nyírfaágakkal ékesítették fel lobogóikat és úgy vonultak le a Hargitáról.

A templomban maradt nép elébük ment, és együtt jöttek vissza hálát adni a győzelemért és megköszönni a Szent Szűz segítségét. Ennek a történelmi eseménynek emlékére fogadalmat tettek, hogy ezután minden évben, pünkösdi szombatján elzarándokolnak Csíksomlyóra. Ezt az ősi hagyományt őrzi és folytatja a mai napig Mária népe. Ugyancsak az eredeti hagyomány szerint, nyírfaággal kezében, vagy a járművét feldíszítve tér haza otthonába. A hagyományok részben megmaradtak, részben eltűntek. Az egyik legérdekesebb, most is élő szokás a pünkösdszombati bevonulás. A két Somlyó-hegy közé érkező tömeg szigorú hierarchia szerint vonul be, amelynek a sorrendje a következő: Gyergyó, Felcsík, Alcsík, Felsőnyárad mente, Sóvidék, Maros mente, Háromszék, Brassó és környéke, gyimesi csángók, moldvai magyarok. A keresztaljak, vagyis a kereszt alatt vonuló hívők valószínűleg a székelyek ősi hierarchiáját őrizték meg.

Napbanzés szokása

– Immá' ha ki es bújik, akkor igen fényes – állítja a férfi – nem tetszik fel benne. Csak akkor lehet látni, mikor kibújik a hegyen s olyan veres, akkor tetszik meg szépen. Vótunk más esztendőben, s láttuk a közepében, ahogy ragyogott, mint egy galambecska. De melik nagy vétkes, az nem lát semmit...me' ha nincs a Szentlélek nála, nem lássa meg. Tisztán kell jőni, meggyónval, áldozval...

Érdekes, a mai napig megmaradt népszokás, hogy a búcsúról hazavitt nyírfaágot beteszik a „belső szobába”, míg csak el nem hervad. Megszámlálják, hány levele van, és a családnak naponta annyi üdvözlégyet kell elmondania, ahány levél van az ágakon. Ezt az imát Szűz Mária tiszteletére, a család egészségéért, boldogságáért kell felajánlani. Amikor egy levél elhervad az ágról, megszűnik az imakötelezettség.